

ציצית

עונש על ביטול עשה

הגמ' במסכת מנחות (מא, א) מביא שמלאך פגש ברב קטינא, שהיה לבוש בגד של פשתן בלי ציצית, (שקי"ל סדין בציצית פטור משום גזירה אטו כסוס לילה) אמר ליה קטינא קטינא, סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא, ציצית של תכלת מה תהא עליה, אמר ליה ענשיתו אעשה, אמר ליה בזמן דאיכא ריתחא ענשינן.

[בספר פנים יפות (במדבר טו, לח) מפרש על פי זה למה לא נאמרה פרשת ציצית בסיני עד אחר שנגזר עליהם להיות במדבר, דבתחילה לא היה בלבושיהם ד' כנפות לכך לא נצטוו, לפי שהיו ימי רצון משקיבל משה לוחות שניות, אבל עתה דכתיב ויהיו בני ישראל במדבר כשהיו נזופים למקום, כמ"ש חז"ל (ב"ב קכא, א) דכתיב עד אנה ינאצוני וכו', לכך אמר להם הקדוש ברוך הוא עצה טובה שיעשו בגדי כנפות בציצית, כדי שיהיה להם שמירה כנ"ל].

וכתבו בתוספות ד"ה ענשיתו, שדווקא כי האי גוונא שאדם לובש בגד שפטור בציצית, שאין אדם חייב לקנות טלית המחוייב אם אין לו, אבל עשה גמור אפילו בית דין של מטה היו מכין אותו עד שתצא נפשו. ואם איתא שאין כאן אלא ענין של כפייה על המצוות, מה זה קשור למה שהגמ' אומרת שאין מענישין על ביטול עשה, אלא ע"כ שהדין של מכין אותו עד שתצא נפשו יש בו גם משום עונש.

כדברי התוס' שיש עונש על ביטול עשה, מבואר גם ברש"י (זבחים ו, א) לענין כפרת עולה על ביטול עשה, דמק' הגמ' נימא כיפר גברא ולא כיפר כלפי שמיא, ופרש"י שכיפר על כל עשה שבידו וניצל מן היסורין. ובאמת מעצם הגמ' שעולה מכפר על ביטול עשה, משמע שיש עונש.

וכן יש להוכיח ממש"כ רש"י (חולין קי, ב) לענין הא דאין כופין על מצוה שמתן שכרה בצדה כגון כאו"א דכתיב "למען יאריכון ימיה" (שמות כ), וכתב רש"י וז"ל לכך פירש מתן שכרה לומר אם לא תקיימנה זהו עונשו שלא תטול שכר זה, מבואר שהיכא שאין מתן שכרה בצדה יש עונש.

למה נענש לוט

[הפנ"י (שבת נה, א) מביא, דבמדרש הקשה בהא דכתוב בלוט וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך וגו' פן תספה, הרי מלאכי רחמים היו שנפטרו מאברהם לאחר שש שעות והמתינו חצי היום וכל הלילה לעשות רע, א"כ מפני מה אמר ויאיצו.

ומתרץ הפנ"י דבאמת לוט לא היה ראוי להענישו בעון העיר ע"י שלא מיחה בהן, דאכתו לא הוי אלא מצות עשה ואין עונשין אלא בעידן ריתחא, וההוא שעתא לא היה עידן ריתחא, אבל לאחר שעלה עמוד השחר שהוא קרוב להנץ החמה שהוא עידן ריתחא שמלכי מזרח ומערב משתחוים לחמה כדאיתא בברכות (ז, א), ומכ"ש בסדום דאשכחן שהיו עובדין לחמה כדאיתא בב"ר (נ' י"ב), לכן מיהרו המלאכים ויאיצו בו ואמרו לו מהר קח את אשתך פן תספה בעון העיר על שלא מחית בהם כשיגיע עידן ריתחא בצאת השמש, והיינו דכתוב השמש יצא על הארץ ולוט בא צוער עכדה"ק.

ויש להעיר שלכאורה זה שנענש על תוגחה אין זה עונש על ביטול עשה, אלא משום שהוא היה יכול למנוע העבירה, כדאיתא בגמ' (שבת נד, ב) כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו. וכ"כ הרמב"ם (דעות ו, ז) הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה מצוה להחזירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא, אם קיבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ושלישית, וכן תמיד חייב אדם להוכיחו עד שיכהו החוטא ויאמר לו איני שומע, וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון אלו כיון שאפשר לו למחות בהם.

והנה הפמ"ג בתיבת גומא (פר' וירא) מביא דברי הפנ"י הנ"ל ותמה עליו, דהרי כתבו התוס' דדוקא בעשה שאינה חיובית הוא שמענשינן רק בעידן ריתחא אבל עשה החיובית אינו בכלל זה.

וכתב בכלי חמדה (פר' וירא) דיפה כתב הגאון המחבר ז"ל דקודם מתן תורה לא נצטוו בעשה זו, וא"כ אז לא היה בכלל עשה החיובית, ושוב לא היה נענש רק בעידן ריתחא, והדברים פשוטין וברורין, דקודם מתן תורה לא היה שייך עשה דהוכח תוכיח. ולדבריו מיושב גם קושייתנו.]

שיטת הראשונים שאין עונש על ביטול עשה

אמנם יש כמה ראשונים שמבואר דבריהם שאין עונש על ביטול עשה אלא בעידן ריתחא. הרמב"ן בשער הגמול כתב להדיא שאין עונש על ביטול עשה רק בעידן ריתחא, וז"ל ועוד מצינו שאמרו רבותינו (ברכות ה, א) אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו, שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה, פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה וכו', למדנו מהם ז"ל שיסורין באין תחלה על מעשיו הרעים של אדם, והן עבירות של לא תעשה שהדין נותן שיענש עליהם, לפיכך כשרואה שיסורין באין עליו ראוי לו לפשפש במעשיו ולחזור מהן בתשובה, וזהו שנאמר נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה עד ה', ופעמים שיסורין באין על בטול תורה, וכן כיוצא בזה והן בטולי מצות עשה, כמו שאמר רב קטינא (מנחות מא, א) למלאך שנתגלה לו וכי ענשיתו אעשה, וא"ל אין בעידן ריתחא ענשין.

כדברי הרמב"ן מבואר גם בריטב"א (ר"ה טז, ב) על מימרא דר' יצחק שכל שנה שאין תוקעין לה בתחלתה מריעין לה בסופה, (פירוש על ידי הצרות שבאות ומתעניין ומתריעין בשופרות), מ"ט דלא אי ערבב שטן. וכתב הריטב"א מדנקט האי טעמא משמע שאינו אומר שאין תוקעין כלל, דאם כן למה לי האי טעמא והלא יום זה יום הדין ואמר הקדוש ברוך הוא שנתרצה לפניו בשופר שנזכה בדין, כאדם המתרצה בקרבנו ומתכפר לו, וכשאנו פושעין במצוה זו אנו נענשין לא מפני מצוה זו, דהא לא ענשי בית דין של מעלה אעשה אלא בעידן ריתחא (מנחות מא, א), אלא כי בביטול ריצוי זה ומצוה זו בטל קרבן ובטלה כפרת עונותינו הקודמין, ומתחייבין בדין כמי שחטא ואינו מביא קרבנו שאמרה תורה. אלא ודאי הא דר' יצחק אדלעיל מינה קאי שכל שנה שאין תוקעין לה בתחלתה מיושב לפי המנהג, ועושין דבריהם על הדין לתקוע מעומד, אי נמי איפכא, מריעין לה בסופה של שנה, כדאמרין אע"פ שקיימו מצות היום, מ"ט משום דלא איערבב השטן.

כדבריהם כתב גם המהר"ל בחדושי אגדות (מנחות מא, א) שכתב וז"ל אין בעידן ריתחא. פי' אע"ג שביטול מצות עשה, היינו שאינו קונה מעלה ומדריגה יותר, ואין דומה למצות לא תעשה כי מצות לא תעשה שחוטא ועושה מה שאין ראוי לעשות. ודי בזה כאשר אינו מקיים העשה שאין הש"י נותן לו שכר בעולם הבא, אבל לענוש אותו כאשר אינו מקיים מצות עשה דבר זה אין ראוי. ועל זה אמר בעידן ריתחא שמדת הדין הגמור שולט בעולם, הקב"ה מעניש אף על מצות עשה, מפני שהיה לו לקנות מעלה, ואל דבר זה נברא האדם שיקנה תמיד מעלה יותר ולפיכך מעניש ליה על דבר זה.

עבודה מאהבה - עבודה מיראה

גם ברמב"ן עה"ת מבואר כדבריו בשער הגמול. ידועים הם דברי הרמב"ן (שמות כ, ח) עה"פ "זכור את יום השבת לקדשו", שיסוד הגדר למה עשה דוחה ל"ת הוא משום ש"עשה" הוא עבודה מאהבה, ו"ל"ת" הוא עבודה מיראה, וז"ל כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו, כי הנשמר מעשות דבר הרע בעיני אדוניו ירא אותו, ולכן מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאבה גדולה מהיראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו הוא גדול מהנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכך אמרו דאית עשה ודחי לא תעשה. ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושין בו דין כגון מלקות ומיתה, ואין עושין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין, כמו לולב וציצית איני עושה, סוכה איני עושה, שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או עד שתצא נפשו.

האם עשה הוא יותר חמור מל"ת

יש אחרונים שהבינו בדעת הרמב"ן שס"ל שעשה יותר חמור מל"ת, דהנה איתא ביומא (פג, א) תנו רבנן מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל, טבל ונבילה מאכילין אותו נבילה, טבל ושביעית שביעית. והק' בספר תוס' יוה"כ ל"ל לאשמועין טבל ושביעית שביעית, הלא מכ"ש דטבל ונבילה דמאכילין אותו נבילה שהוא בלאו אנו למדים דטבל ושביעית מאכילין אותו שביעית שהוא קל שהוא בעשה. וכתב דמכח קושיא זו צ"ל דאיסור עשה הוא יותר חמור מאיסור לאו, ומצא סעד לסברא זו ממ"ש הרמב"ן בפרשת יתרו בענין זכור ושמור דמ"ע גדולה ממל"ת ולכך אמרו דאית עשה ודחי ל"ת.

וכן משמע שהבין קצוה"ח דיעויין במשובב נתיבות (סימן ג) שחולק על הנתיבה"מ שס"ל שיחיד יכול לכוף חברו לקיים מצוה. הקצוה"ח חולק שרק ב"ד כופין לקיים עשה, ומכין אותו עד שתצא נפשו, כגון באומר סוכה איני עושה, ואילו באיסורא אין מכין עד שתצא נפשו, דלא אמרו ניתן להצילו בנפשו אלא בעבירות הידועות, כגון רודף אחר נערה המאורסה או במקום שקנאין פוגעין בו, ובשאר איסורין לא ניתן להצילו בנפשו כדי להפרישו. ומזה הוכיחו בעלי מוסר הראשונים דעשה חמירא מל"ת, דבעשה מכין עד שתצא נפשו.

אמנם כבר כתב התוס' יוה"כ שסוגיין דעלמא ס"ל דעשה הוא קל מאיסור ל"ת, א' דאמרינן בפרק התכלת (מנחות מא, א) דענשינן אעשה רק בזמן רתחא, גם אמרינן לקמן (יומא פו) עבר על עשה ושב אינו זז משם עד שמוחלין לו, עבר על ל"ת ושב תשובה תולה ויוה"כ מכפר. גם יש סמך בתלמוד בריש אלו נערו ובקדושין ס"פ האומר דיש ממזר מחייבי לאוין ואין ממזר מחייבי עשה אלמא דחייבי לאוין חמירי מחייבי עשה.

ולכן אינו מחליט במי שאחזו בולמוס ויש לפנינו איסורי לאוין כגון נבלה, ואיסור עשה כגון פירות שביעית אחר הביעור, איזה דבר נאכיל אותו אי איסורי לאוין או איסורי עשה, והדבר צריך תלמוד.

ועי' בהגהות הגרעק"א על תוס' יוה"כ שהק' מההיא דיבמות (ז, א) דאמרינן שם אטו עשה דוחה ל"ת, לאו ל"ת חמור מעשה וקאתי עשה ודחי ליה, משמע דל"ת חמיר מעשה, רק דגזה"כ הוא דעשה דחי לל"ת. משמע שגם הוא הבין בדעת הרמב"ן שעשה יותר חמור מל"ת.

ובגליון הש"ס (יבמות שם) מציין הגרע"א לדברי הרמב"ן פרשה יתרו בפסוק זכור את יום השבת, ולא כתב וצ"ע, וי"א שאין כוונתו להקשות על הרמב"ן, אבל מדבריו בהגהותיו על התויה"כ הנ"ל מבואר שכוונתו להקשות.

עונש על ביטול עשה

אבל כל הנידון בדברי הרמב"ן הוא תימה בעיני, שמעצם דברי הרמב"ן מבואר שאין כוונתו לומר שעשה יותר חמור, וז"ל ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול ועושיין בו דין כגון מלקות ומיתה, ואין עושיין בו דין במצות עשה כלל אלא במורדין, כמו לולב וציצית איני עושה, סוכה איני עושה, שסנהדרין היו מכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או עד שתצא נפשו. מבואר בדבריו שאדרבה מה"ט שמצות עשה היא עבודה מתוך אהבה ול"ת מראה העונש על הל"ת חמור, ואדרבה על העשה אין עונש אלא "למורדין". ר"ל שמי שאינו "ירא" עבירתו חמור יותר ממי שרק "אוהב", ורק "במורדין" דהיינו לולב וציצית ואינו עושה אז יש עונש, דאז הוא מורד, והעונש אינו על ביטול המצוה אלא על המרידה. מבואר בדבריו כנ"ל שאין עונש על ביטול מצות עשה אלא היכא שהוא מוריד.

שיטת רבינו יונה

רבינו יונה בספרו שערי תשובה (שער ג, יא) כתב וז"ל ועתה נדבר בענין עונש בטול מצות עשה. אמרו רבותינו זכרונם לברכה (חולין קלב, ב) אם יזהירו את האיש לעשות סוכה או לולב ואינו עושה, מכין אותו עד שתצא נפשו. ואמרו (ראש השנה יז, ב) כי האנשים אשר לא הניחו על ראשם תפלין מעולם הם הנקראים פושעי ישראל בגופם, וענשם חמור מן העובר פעם אחת על חייבי כריתות ומיתות בית דין, ואמרו (שם) כל שעונותיו מרובים מזכותיו, ובכללם עון פושעי ישראל בגופם, כגון שלא הניח תפלין מעולם. ואמרו (סנהדרין צט, ב) מי שמקל בענין מצות עשה, כמו המבזה חולו של מועד שיש בו מצות עשה, שנאמר (שמות כג, טו) את חג המצות תשמור, אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא.

הרי שרבינו יונה כשהוא דן על חומר העונש של ביטול מצות עשה, כלל הענין של מכין אותו עד שתצא נפשו, מבואר שגם הוא ס"ל שיש כאן ענין של עונש, לא רק כפייה כדי לקיים המצוה.

עונש על ביטול מצות שילוח הקן

הפתחי תשובה (יו"ד רצב, א) מביא בשם הספר משנת חכמים (ריש הל' יסוה"ת) שכתב דכמו שאמרו בציצית דליכא עונש כי אם בעידן ריתחא כמבואר במנחות (מא, א), ה"ה בזה אם רואה קן ואינו נזקק לשלח את האם מענשי ליה בעת ריתחא, אבל ליכא עונש כמו בעובר על מ"ע המוטל עליו, דמ"ע היינו אם לקח האם והבנים ע"ש. ואולי יש לחלק דציצית הוי דבר ראוי שיהיה לכל יהודי, אבל לפי הצד שאין חיוב היכא שאינו רוצה בבנים, א"כ הוי כמו שחיטה שאין מצוה אא"כ רוצה לאכול בשר, ולא מצינו שבעידן ריתחא יענש על זה שלא שחט בהמה כדי לאכול בשר.

(העירו לי שדיני שילוח הקן נמצאים ברמב"ם בהלכות שחיטה, וזה בא לרמז שגדר המצוה הוא כמו שחיטה שאינו אלא דרך לאכול הביצים והאפרוחים)

כהנים היוצאים לפני ברכת כהנים

כתוב בשו"ע (או"ח קכח, ד) כשהכהנים אינם רוצים לעלות לדוכן, אינם צריכים לשהות חוץ מבהכ"נ אלא בשעה שקורא החזן כהנים, אבל כדי שלא יאמרו שהם פגומים נהגו שלא ליכנס לבהכ"נ עד שיגמרו ברכת כהנים. וכ' הביה"ל דמיירי שאינם רוצים לעלות מפני חולשא, דאל"ה בודאי לא שפיר למעבד הכי שיבטל מ"ע בחנם. והרי זה דומה לשאר מ"ע התלוי במעשה כמו ציצית, דלאו חובת גברא הוא אלא חובת מנא, ואפ"ה צריך לעשות בגד של ד' כנפות ולתלות בה ציצית, וענשי נמי עלה בעידן ריתחא (מנחות מ, א).

האם חייב ללוות כסף כדי לשלם לפועל

ועי' בפתחי תשובה (ס"ק ח) שבשו"ע של הגה"ח מהר"ש זלמן כתב בשם האר"י ז"ל, דמ"מ מידת חסידות ללוות ולפרוע לשכיר בזמנו. ובספר אהבת חסד (פרק ט, ז) כתוב דאם יכול להשיג מעות ללוות, צריך ללוות כדי שיהיה יכול לקיים מצות עשה של ביומו תתן שכרו. ועי' שם בנתיב החסד (אות כא) שמקורו הוא סוגיא דמנחות (מא, א) במעשה דרב קטינא שהיה לבוש בגד של פשתן שפטור מציצית, ואמר לו המלאך שאע"פ שאינו חייב ללבוש בגד של ד' כנפות כדי לחייב עצמו בציצית, אבל בזמן דאיכא ריתחא (כעס) ענשינן אעשה. רואים שיש לאדם להשתדל להכניס עצמו לחיוב מצוה, אפילו באופן שאינו מחויב, א"כ ה"נ יש לו להלוות כסף כדי לקיים מצות ביומו תתן שכרו.

אבל כבר העירו שבתוס' ישנים (שבת לב, ב) מבואר שאפילו בעידן ריתחא אינו נענש אלא היכא שעשה משהו לפטור עצמו, אבל בזה שלא הכניס עצמו לחיוב אינו נענש. אלא שממשה רבינו רואים שזה דבר ראוי.

וז"ל דדוקא בימיהם שהיו מלבושיהם כך בארבע כנפות, היו נענשים מי שלא היה להם ציצית, כדמוכח (מנחות מא, א) גבי א"ל מלאכא לרב קטינא כו', אבל השתא שאין העולם רגילים במלבושים כאלו, אין צריך לקנות, אך טוב לקנות טלית ולברך עליו בכל יום, כדאמר בסוף פרק קמא דסוטה (יד, א) וכי לאכול מפריה היה רוצה משה, (ליכנס לא"י) אלא אמר משה מצוה שאוכל לקיים יתקיים על ידי.

וכ"ה בתוס' (ערכין ב, ב) וז"ל דווקא באותן הימים דכל הטליתות היו בת ארבע כנפות, איכא עונש לאותו שמשנה אותו להיפטר, אבל בזמן הזה שרוב הטליתות פטורין, אין עונש למי שאינו קונה ארבע כנפות. אבל גם לדבריהם יש עכ"פ ענין להשתדל בקיום מצוות שאינו חייב בהם, כמו שמצינו אצל משה רבינו.

יורדין לנכסיו

הזכרנן לעיל דברי הרמב"ן שגדר כופין על המצוות הוא בגדר עונש, אבל לכאורה אין כוונת הרמב"ן שאין כאן דין כפייה רק עונש, שהרי הרמב"ן (ב"ב קעה, ב) בסוגיא דשיעבודא דאורייתא, דן איך אפשר לומר שיעבודא לאו דאורייתא, ומן התורה לא נחתין לנכסיה, והא כתיבי תשלומין בתורה, מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם, חיים שנים ישלם, שלם ישלם המבעיר את הבערה וכו', ותי' הרמב"ן דאנן הכי קאמרינן כיון דפריעת בעל חוב מצוה מן התורה, וכופין על מצות עשה אף אנו יורדין לנכסיו ומקיימין לו מצות עשה שלו בעל כרחו. הרי לן להדיא שמדין כפייה אפשר לרדת לנכסיו, ושם זה אינו עונש שאינו משלם אלא מה שחייב, וע"כ נאמר שהדין של מכין אותו עד שתצא נפשו אינו רק ענין של עונש, אלא גם דין כפייה.

טלית של צמר בקיץ

ועיין באגרות משה (או"ח חלק ג, א) שנשאל אם לילך בטלית קטן של צמר בימים החמים, ששמע השואל מאחד שאין ראוי ללבוש ט"ק מצמר בשבת לצאת בו לרה"ר משום שאין דרך בני אדם לילך בבגד צמר בימים החמים (ויש חשש שמא יוריד הבגד ויטלטלו ברה"ר), והשיב דודאי הוא בגד ורשאי לילך בו לרה"ר בשבת, כיון דעל בגד ממש לא גזרו בשביל חשש שמפני החום יפשטו מעליו ויעבידו בידיו דרך משאוי. וכתב שאדרכה, ראוי להחמיר בזה ללבוש בדוקא בגד של צמר, שהרי יש מחלוקת ראשונים אי שאר בגדים שאינם של צמר ופשתים חייבין בציצית מן התורה, כמובא במחבר וברמ"א (סי' ט, א). וכיון שצריך להשתדל לקיים המצוה מצד הא דאמר ליה מלאכא לרב קטינא (מנחות דף מא, א) דבעידן ריתחא ענשינן על ביטול מצות ציצית. ממילא לפי השיטות דטליתות משאר מינין

פטורות מן התורה וכדסובר המחבר, הרי לא יקיים המצוה מדאוריתא. וכיון שאנו חוששין להעידן ריתחא עדיף לילך בבגד צמר שמקיים המצוה מדאורייתא לכו"ע.

הנה כתיב (שמות כ' א'): וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמור אנכי ה' אלקיך וגו'. והקשה רבינו האור החיים הק' מדוע הזכיר שם אלקים בנתינת התורה, ותירץ דבא הכתוב ללמד שהגם שאין הקדוש ברוך הוא מעניש על עשה רק בעידן דריתחא, על עשרת הדברות יש דין ומשפט גם על המצות עשה שבו, אפי' שלא בעידן ריתחא.

וז"ל יתבאר על דרך שאמר רב קטינא (מנחות מא, א) ענשיתו אעשה, הרי שעל עשה לא יענוש הכתוב. לזה אמר ה' כי יביא במשפט עונש על כל הדברים, גם לעשין הרשומים בעשרת הדברות, אמונתו יתברך שהוא עוקר הכל, הרשומים בתחילת דבר ה' אנכי וגו', שבת, כבוד אב ואם, על אלו גם שהם עשה יש אלקים שופטים בארץ, והוא אומר וידבר 'אלוקים', שהוא בחינת הדין, את כל הדברים בין עשה בין לא תעשה". עכ"ל.

וכן מפורש יותר דברי רבינו האור החיים הק' בפר' כי תבוא (כ"ח מ"ז) וז"ל: נמצינו אומרים שענש ה' על בטול תלמוד תורה ועל העובר על מצות לא תעשה ועל המבטל מצות, עשה והגם שאמרו בגמרא מנחות (מ"א ע"א) שאין מענישים על עשה אלאסג בעידן דריתחא, יש מצוות עשה שחייבין עליהם כגון מילה ופסח, גם המסכים בדעתו לכפר במצוות עשה לבל עשות אותם, את זה יקלל ה' ויכניהו לפורענות ככל הכתוב עכ"ל.

והעיר בספר פתח האהל, דהנה מקור הדבר הוא במנחות כאן דמלאך אחד הוכיח את רב קטינא על שאינו הולך בציצית ורצה להענישו, ושאל אותו רב קטינא 'מי ענשיתו אעשה' ואמר לו המלאך שבעידן ריתחא מענישים. ובתוס' כתבו דזהו דוקא בציצית שאין אדם מחויב לקנות טלית כדי להתחייב בציצית, אבל בשאר עשה בודאי מענישין אפי' שלא בעידן ריתחא, שהרי אפילו בי"ד של מטה מענישים, הרי מפורש בדברי התוס' להדיא דלא נאמר כן לגבי כל המצוות.

ועוד קשה האיך יתיישב הראיה שהביאו תוס' במנחות כאן מהא דאמרינן דמכין אותו עד שתצא נפשו, ומוכח דאפי' בי"ד שלמטה מענישין על עשה וכ"ש בי"ד של מעלה וכמ"ש"כ תוס'.

וראה מש"כ לעיל מהכלי חמדה (פר' וירא) שדברי התוס' כאן אינם מוסכמים לכל הראשונים ודו"ק היטב לפי"ז כאן בדברי האור החיים הק'.

יציאה מן הסוכה לטיול

איתא במתני' (סוכה כה, ב) הולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה וכו', ופירש"י בדרך סחורה. האגר"מ (או"ח ג, צג) חידש פה חידוש גדול דהולכי דרכים הפטורים היינו דוקא בדרך סחורה שזה דרכו כל השנה, אבל הולכי דרכים היוצאים לטיול בעלמא אינם פטורים מן הסוכה. וכתב זאת משני טעמים חדא דזה לא הוה בכלל תשבו כעין תדורו, דהוה כמי שיחליט באמצע השנה לישן בחצירו לא נאמר דבסוכות נמי יכול לעשות כן דתשבו כעין תדורו, ה"נ הכא לא הוה בכלל האי דינא דאין יוצא בהכרח לא הוה האי דתשבו כעין תדורו.

והעיר הגריש"א זצ"ל (הערות לסוכה שם) דדבריו אינם מובנים, דמ"מ כיון דהיום הדרך הוא לצאת לטיול א"כ מאי גרע מסחורה, דכיון דהוה דרכו הוה בכלל תשבו כעין תדורו ופטור מהסוכה.

עוד טעם כתב לחייב בסוכה מטעמא דההיא דמנחות (מא, א) דמלאכא אשכחיה לרב קטינא דמיכסי סדינא א"ל וכו' ציצית של תכלת מה תהא עליה וכו', א"ל בזמן דאיכא ריתחא ענשינן, הרי חזינא כיון דמפקיע עצמו ממצות עשה יש כאן דררא דאיסור דבעידן ריתחא ענשינן עליה, א"כ ה"נ אלו היוצאים לטיול בעלמא דפטורים מסוכה מ"מ לאו שפיר קעבדי דמפקיעים עצמם ממצות עשה.

וכתב הגריש"א זצ"ל דלכאורה אין הנדון דומה לראיה כלל, דהתם הרי לבש לתקופה ארוכה סדין שפטור מציצית א"כ מראה עצמו כמפקיע המצוה, אבל כאן הוה בסוכה ורק באקראי יוצא גם לטיול ותשבו כעין תדורו כתיב, ודמי לשח עם חבירו חוץ לסוכה דלא נאמר דיש כאן הפקעת עשה דענשינן עליה בעידן ריתחא.

ולכן כתב דמש"כ רש"י הולכי בדרך סחורה לא בא לאפוקי הולכים בטיול בעלמא, והא דנקיט סחורה לאו דוקא נקט, ועוד דהרי הראשונים לא פירשו כן כלל אלא סתמו.